

Értékek a Rick és Morty című animációs sorozatban

Az elmúlt 30 évben – a Simpson családdal kezdődően (The Simpsons) – sorra jelentek meg a felnőtteknek szóló animációs sorozatok. A South Park, a Family Guy és nem utolsósorban a Rick és Morty mind-mind olyan animációs sorozatok, melyek célközönsége a fiatal felnőttek közt található. Humoruk, szatirikus elbeszélésmódjuk, popkulturális utalásaik és explicit stílusuk olyan, mely a kisgyerekek számára nehezen vagy egyáltalán nem értelmezhető, sok felnőtt számára azonban rendkívül szórakoztató.

Bevezetés

A felnőtteknek szóló animációs filmek és sorozatok létrejöttével új műfaj született, amelyek nélkül ma már elképzelhetetlen a televíziózás, elég, ha az egyik legnépszerűbb Magyarországon is működő és szórakoztató műsorokat sugárzó csatorna, a Comedy Central műsorkínálatára gondolunk. A csatorna programja bővelkedik a korhatáros animációs rajzfilmekben.

Az újfajta műsorok keletkezése és egyre nagyobb tömegben terjedő népszerűsége reflektál bizonyos társadalmi változásokra. Azok a műsorok tudnak hosszútávon fennmaradni, amelyek lépést tartanak ezzel a változással, képesek reagálni az újonnan felmerülő társadalmi és piaci igényekre. A fentiekben említett sorozatok azért különlegesek, mert fenn tudtak maradni ebben a nagyon kiélezett versenyhelyzetben is. A Simpson családból 1989-es indulása óta 2019-ig 30, a South Parkból 1997 óta 22, míg a Family Guyból 1999 óta 17 évad került műsorra, ami jól példázza azt a fajta igényt, ami megjelenik a televízió nézők oldaláról. Ezek a sorozatok éppen azért képesek hosszútávon létezni, mert könnyed szórakozást biztosítanak, hétköznapi embereket, helyzeteket dolgoznak fel és ezen keresztül nyújtanak betekintést a nyugati és elsősorban amerikai kultúra és társadalom világába. Sikerességük másik kulcsa az, hogy a felszíni humor alatt jellemzően nagyon is komoly filozófiai, kritikai tartalommal bírnak. Ennek az újfajta paradigmának a jegyében jött létre a Rick és Morty című sorozat is, amelynek 4. évada 2019-es év első felében fog megjelenni az Egyesült Államokban. Ezek a sorozatok – és így az általunk vizsgált Rick és Morty is – különösen érdekesek a pedagógiával és társadalomtudományokkal foglalkozók számára, hiszen a körülöttünk megtapasztalható világ egyfajta lenyomatát közvetítik a néző számára. Az általában hétköznapi események mögött mélyen szántó gondolatok lappanganak. Írásunkban arra vállalkozunk, hogy ezeket a jelentéseket és megbúvó értékreket feltárjuk.

A következőkben az értékek fogalmi kérdésével fogunk foglalkozni, mely során a pszichológia, a szociológia és a pedagógia tudomány legjelentősebb hazai és külföldi képviselőinek értékméleteit ismertetjük. Ezt követően a magyar értékutatások eredményeinek múltjával és jelenével, valamint a magyar fiatalok értékpreferenciáival foglalkozunk. Az alapfogalmak és elméletek tisztázását követően kezdünk bele az általunk vizsgált sorozat értékeinek feltárásába.

Az érték fogalmi kérdései

Az értékek pszichológiai és pedagógiai meghatározásai

A különböző diszciplinák más-más aspektusát ragadják meg az érték kérdéskörének. A szociológia tudományában az érték fogalma a kultúra tágabb értelmezéséből reprezentálódó meghatározás. Giddens szerint a kultúra három fő komponensből áll: a csoport által megőrzött absztrakt eszményekből (az értékekből), az általuk követett normákból és a létrehozott anyagi javakból (Giddens, 2003). Tehát Giddens kultúraértelmezésében megjelenik az érték mind gazdasági, mind kulturális, mind személyközi vonatkozása is az érték meghatározásának. Az értékek motiváló, orientáló tényezők, amelyek meghatározzák általános hitünket, attitűdjeinket, normáinkat, és ezeken keresztül befolyásolják cselekvéseinket (Pavluska, 2015. 3.).

A pszichológiai értékutatók vizsgálatakor Milton Rokeach és Shalom Schwartz munkássága megkerülhetetlen. Milton Rokeach az alapvető értékekkel, hitekkkel és attitűdökkel való kapcsolatának filozófiai megalapozása után kidolgozta az alapvető értékek empirikus kutatásokban alkalmazható rendszerét, a Rokeach-értékskálát (RES; *Rokeach Value Survey-RVS*). A Rokeach

Value Survey voltaképpen az értékek osztályozási rendszere, amely két értékosztályt különböztet meg, a célértékeket, vagy terminális értékeket és az eszközértékeket, vagy másfajta terminológiában az instrumentális értékeket. Mindegyikhez 18 önálló értéket rendel (ld. 1. táblázat). A célértékek azokra a vágyott végállapotokra vonatkoznak, amelyeket az egyén élete során el szeretne érni, így nem véletlen, hogy a különböző kultúrákban élő emberek célértékei jelentősen különböznek. A célértékek elérésének eszközei, vagyis a kívánatos viselkedési módok az eszközértékek. (Rokeach 1968, 1973)

A különböző diszciplinák más-más aspektusát ragadják meg az érték kérdéskörének. A szociológia tudományában az érték fogalma a kultúra tágabb értelmezéséből reprezentálódó meghatározás. Giddens szerint a kultúra három fő komponensből áll: a csoport által megőrzött absztrakt eszményekből (az értékekből), az általuk követett normákból és a létrehozott anyagi javakból (Giddens, 2003). Tehát Giddens kultúraértelmezésében megjelenik az érték mind gazdasági, mind kulturális, mind személyközi vonatkozása is az érték meghatározásának.

1. táblázat: A Rokeach-értékskála cél- és eszközértékei (N. Kollár & Szabó, 2004. 349.)

Terminális értékek	Instrumentális értékek
béke	bátor
belső harmónia	becsületes
boldogság	derűs
bölcsesség	elnéző
családi biztonság	engedelmes
egyenlőség	eredményes
élvezetek	fantáziadús
érett szerelem	fegyelmezett
igaz barátság	független
izgalmas élet	logikus
kényelmes élet	megbízható
nemzeti biztonság	segítőkész
önbecsülés	széles látókörű
sikeres megvalósítás érzése	szellemi-intellektuális
szabadság	szeretetteli
szépség	tiszta
társadalmi tekintély	törekvő
üdvözülés	udvarias

Shalom Schwartz (2012) kultúra független, univerzális alapértékek kidolgozására törekedett. Tíz olyan motivációs szempontból eltérő alapértéket határozott meg az emberek értékorientációk szerinti jellemzésére, amelyeket az emberek minden kultúrában elismernek (ld. 1. ábra). A Schwartz-féle tíz alapérték a következő: önállóság, stimuláció, hedonizmus, teljesítmény, hatalom, biztonság, konformitás, hagyomány, jóakarat és altruizmus.

1. ábra: A tíz motivációs értéktípus közötti kapcsolat elméleti modellje (A Schwartz-féle értékdimenziók)
Forrás: Ságvári, 2009. 98.

Schwartz elméletében leírta az értékek általa feltételezett működési mechanizmusát is. Elgondolása szerint az adott helyzetekben először az értékek aktiválódnak, melyek gyakorlatilag motivációknak tekinthetők. Az értékek aktiválódását követően kiválasztódnak azok a reakciók, amelyeket előnyben részesítünk a többihez képest, azaz amelyekről úgy véljük, segítenek az adott cél elérésében. Harmadik lépésben az értékek hatással vannak a figyelmünkre, befolyásolják a percepcióinkat és az adott helyzet interpretációját, megítélését. Tehát ezáltal az értékek hatást gyakorolnak a cselekvések megvalósítására. Mindezek ellenére azonban a kapcsolat az értékek és a viselkedés között nem kizárólagos, sőt, általában többféle érték együttes hatása alakítja a cselekedeteinket, amelyet természetesen még számos más tényező is befolyásol (Luksander és mtsai, 2012).

Vizsgálatunk során Schwartz értékrendszerét vesszük alapul, hiszen Schwartz Rokeachra alapozva, az elgondolásait mintegy integrálva hozta létre saját elméletét. Mindemelllett Schwartz-féle értékmodell nemzetközi elterjedését mutatja az is, hogy ezt a modellt használják a 2001 óta folyó European Social Survey kutatásokban az értékek vizsgálatára (Pavluska, 2015. 6.). A neveléstudomány oldaláról megközelítve az értékek kérdéskörét Bábosik leírja, hogy az értékek alapvetően két osztályba sorolhatóak: objektív és szubjektív értékek közé. Objektív érték lehet a friss levegő, a tiszta víz, a szabadság, a tudás, a szerelem, a béke vagy a szépség. Szubjektív érték hinni valamiben, ami segít az emberi létben; elolvasni egy izgalmas történetet vagy tíz kilométert kocogni naponta. Az értékek megfelelnek a nevelési céloknak, a nevelési célok pedig összetettek, hol az érzelmi, hol a kognitív, hol pedig a fizikai képességek fejlesztésének alárendelve alakulnak (Bábosik, 2001).

A nevelés normatív koncepcióiból következtetve állítja, hogy a pedagógiában legfontosabb értéknek az nevezhető mellyel egy személy nevelhető. Tehát a tanárnak feladata, hogy támogassa tanulóját abban, hogy öntudatos és felelős tagja legyen a társadalomnak. Ebből következően a tolerancia, az igazság, a jog, a tisztelet és a bátorítás az ideális diákorientált értékek.

Bábosik alapvetően különbséget tesz hagyományos keresztény értékek és liberális értékek közt. A keresztény értékrendre jellemző a hagyományörzés, továbbá a hazafias értékeket ötvözi a keresztény valláserkölcssel. A liberális értékrend központi értéke a szabadság, ennek megfelelően az emberi és szabadságjogokat hangsúlyozza, továbbá a törvény előtti egyenlőséget, és ahol lehet, a szabad verseny híve. Ezenfelül számításba veszi a szocialista értékrend prioritásait, de ez a 2010-es években már korántsem olyan meghatározó, mint néhány évtizeddel ezelőtt. Deklarálja a pluralista értékközvetítés jelenlétét a neveléstudományban, amely a kollektív valamint individuális értékeket egyaránt magában foglalja és a különféle értékrendek egymásmellettiségét tételezi fel. A pedagógia tudomány részéről létrehozott meghatározás szerint az érték olyan produktum, amely kétfajta szerepet tölt be. Egyfelől hozzájárul a társadalmi közösségek fejlődéséhez, tehát rendelkezik egy határozott közösségfejlesztő funkcióval; másfelől elősegíti az egyén fejlődését, azaz individuális fejlesztő funkciót is betölt. Emellett az értékluralizmus léte nem kérdőjelezi meg azt, hogy a különböző értékrendek mindegyike néhány közös erkölcsi alapértékre épül (Bábosik, 2001).

Egy másik pedagógiai megközelítés szerint az értékek nem kettő, ahogy azt az angolszász irodalomban láthattuk (Bábosik, 2001), hanem öt különböző alcsoportra oszthatóak. (Lappints, 1998) Az értékek ebben a felosztásban is megfelleltethetőek nevelési céloknak. Eszerint a megközelítés szerint lehetnek a biológiai léthez fűzhető értékek, melyek közé sorolhatjuk az élet tiszteletét, védelmét és a testi-lelki egészség fenntartását. Az értékek következő csoportja az én harmóniájára és autonómiájára vonatkozik. Ide sorolható az önismeretre, a személyiség kibontakoztatására és az önnevelésre vonatkozó igényt, aktivítást. Továbbá Lappints ebbe a csoportba osztja a belső harmóniára és stabilitásra való törekvést is. Harmadik a társas kapcsolatokra vonatkozó igény értéke.

Ide tartoznak a személyes és intim kapcsolatok értékei, a szociális kapcsolatok értékei, valamint a mindennapi érintkezéshez fűződő értékek. A negyedik kiemelt nagy érték-csoport a társadalmi eredményességre vonatkozik, mely a műveltséggel és munkával kapcsolatos értékekben ragadhatóak meg. Végül az ötödik nagy csoport a humanizált társadalom és világkép értékeit tartalmazza. Ezek közé sorolhatjuk a hazával, a civil társadalommal és az egyetemes világgal kapcsolatos értékeket. (Lappints, 1998)

A pedagógiai értékkutatók tárgyalásakor nem kerülhetjük ki a normák kérdését sem. A normativitás előíró jellege megmutatkozik egyfelől a nevelői feladatok, tevékenységek előírásában, másfelől célja, hogy a felnövekvő generáció egységes, normakövető magatartásának kialakítása (Zrinszky, 2000). A normák kutatási kérdésköre bőséges irodalommal rendelkezik a pedagógia tudományában. Az abszolút norma- és szabálykövető vonulatokon át – mint a herbarti pedagógia, vagy Wolfgang Brezinka (Zrinszky, 2000. 304.) pedagógiája - megjelennek azok az elméletek is, melyek kisebb jelentőséget tulajdonítanak a normativitásnak, így például az értékmentességet hirdető emancipatórikus pedagógia (Zrinszky, 2000. 308.).

Az oktatás egészéről azonban megállapíthatjuk, hogy „minél uniformizáltabb a nevelés annál kevésbé hatékony” (Zrinszky, 2000. 305.). Ezt a gondolatmenetet erősíti tovább Báthory Zoltán (Zrinszky 2000. 305.), aki a pedagógiát a különbségek világának nevezi. Ezen megfontolásból kiindulva tehát nem tudunk egy általános „jót” létrehozni, mely mindenki igényeit ugyanolyan mértékben kielégíti, legyen szó pedagógiáról vagy az élet bármely más területéről. Úgy véljük ezeket a különbségeket megragadva, akár a hagyományos pedagógiai eszközöktől eltávolodva is lehet találni olyan oktatási-nevelési eszközöket, mellyel a diákok bevonhatók a tanulás folyamatába. Itt akár Bábosik Zoltán (2001) egy állítására is visszautalhatunk, mely szerint a legfontosabb érték az, amellyel egy személy nevelhető.

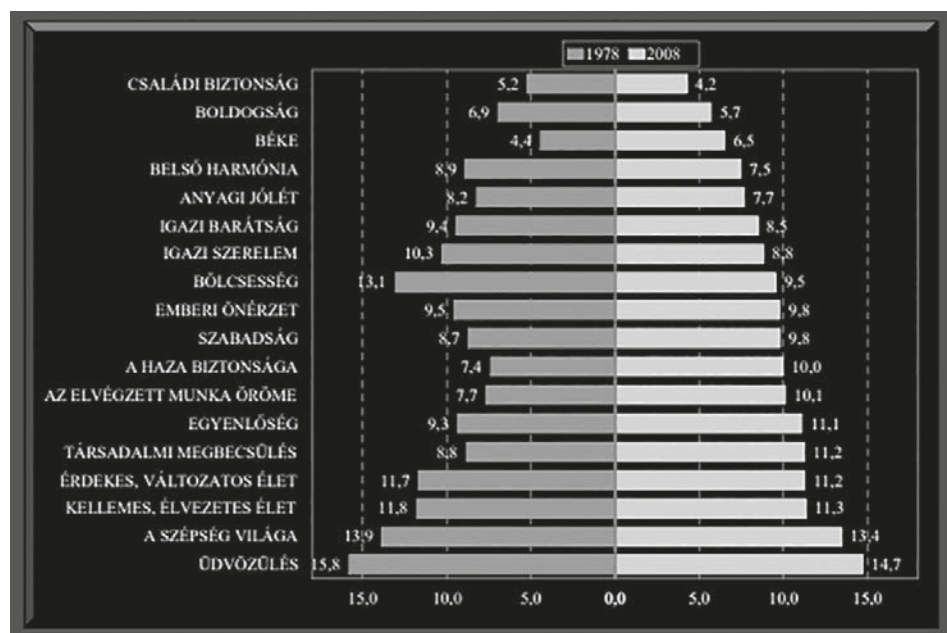
Az értékek folyamatos változásban vannak, reagálnak a társadalmi és technikai változásokra, azokkal szoros korrelációban állnak. Az értékek és azok sorrendje társadalmanként és történelmi koronként különböző lehet. Párhuzam figyelhető meg a feudalizmus kora és az ipari forradalmak időszakának Európájával. Míg a korábbi évszázadokban a nemesség a kézitusában való ügyességet, erőt, bátorságot igen magasra értékelte. Az iparosodás és a kapitalizmus kifejlődése után a harciasság értéke háttérbe szorult, és az üzleti ügyesség vált az egyik leginkább értékelt tulajdonsággá. Társadalmi osztályonként is nagy különbségek lehetnek. Például a műveltség vagy a művészi tehetség a korábbi évszázadokban csak egy szűk rétegben számított nagy értéknek (Andorka, 2006. 402.). Noha az értékek változásban vannak, mindez a változás rendszerint lassú folyamatként zajlik a társadalomban. A következő fejezetben egy olyan vizsgálat eredményeit szeretnénk ismertetni, amely a magyar lakosság értékrendszerét mutatja be 30 év eltéréssel.

Értékvizsgálatok Magyarországon és az országot is érintő külföldi kutatásokban

Az értékek rendszeres és módszeres kutatása már az 1950-es években megkezdődött, de kezdetben még kevésbé voltak elterjedve az empirikus alapokon nyugvó kutatások, s ezek is még csak kisebb csoportokra terjedtek ki. Az 1980-as években tovább folyt a módszertani fejlesztése, s ugyanebben az időszakban indult világhódító útjára Inglehart (Ságvári 2009) vezette nemzetközi kutatássorozat, a Világ értékfelmérés (*World Values Survey*, WVS) (Hankiss és mtsai, 1983), amelyben a kezdetektől fogva Magyarország is részt vesz. A vizsgálatssorozat a nemzetközi és kultúráközi értékrendszerbeli változások monitorozását és nyomon követését tűzte ki célul (Ságvári, 2009).

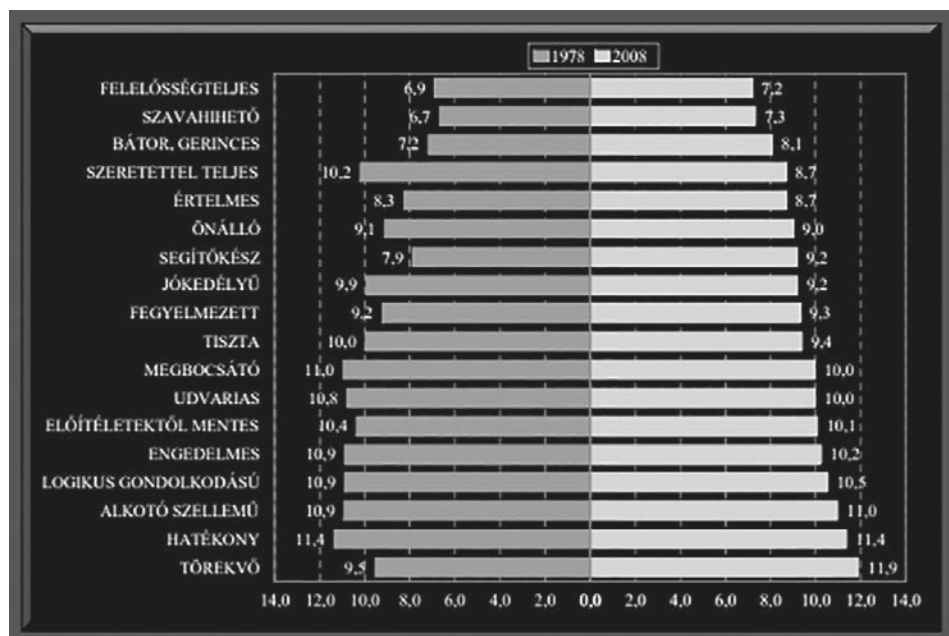
Az értékek változása Magyarországon az értékvizsgálatok tükrében

A '70-es, '80-as években kibontakozó értékvizsgálatok a már említett Rokeach-értéskála felhasználásával vizsgálták a magyar társadalom értékrendjét. A szekularizációval és individualizációval kapcsolatos értékek egyre szélesebb körben nyernek társadalmi támogatottságot, azonban a posztmodern értékek – a nyitott gondolkodás, a mások iránti bizalom, a tolerancia, a kockázatvállalás, az öngondoskodás – alig-alig jelennek meg (Hankiss és mtsai, 1982).

2. ábra: Célértékek preferenciáinak változása 1978-2008 között Magyarországon az alacsonyabb skálaérték nagyobb fontosságot jelöl (Rokeach értékek, forrás: Füstös & Szalma, 2009. 13.)

Amíg 1978-ban a béke volt a legfontosabb célérték, addig 2008-ban a családi biztonság vált a célértékek közül a prioritássá. A legkevésbé preferált célértékek közé mindkét esetben az üdvözülés és a szépség világa került (ld. 2. ábra, Füstös & Szalma, 2009). Fontos kiemelni, hogy dacára az egyre jelentékenyebb globalizációnak, és az ezzel párhuzamosan végbemenő szekularizációnak a '78-as adatokhoz képest – ha csupán csekély mértékben is – de 2008-ra fontosabbá vált az üdvözülés célértéke, mint 30 évvel korábban. Ezek mellett szignifikánsan magasabb értékeket kapott az igaz szerelem, az igaz barátságnak, az anyagi jólétnek, a belső harmóniának, a bölcsességnek és boldogságnak az értéke. Emellett úgy látszik csökkent a fontossága: az egyenlőségnek, a békének, a társadalmi megbecsülésnek, az elvégzett munka örömeinek, valamint a haza biztonságának. Legkisebb mértékben az érdekes változatos élet, szépség világa, emberi önérzet megítélése változott (Füstös & Szalma, 2009).

3. ábra: Az eszközértékek változása 1978-2008 között Magyarországon az alacsonyabb skálaérték nagyobb fontosságot jelöl (Rokeach-értékek, forrás: Füstös & Szalma, 2009. 17.)

Az 1978-2008 közötti időszakban az eszközértékek preferenciáiban végbement változások sokkal kisebb arányúak és horderejűek voltak, mint a célértékek esetében (ld. 3. ábra). A legnagyobb mértékű változás a törekvő értékében következett be, melynek jelentősége szembetűnően csökkent a második vizsgálat idejére. Ugyancsak csökkent a szavahihető, bátor, gerinces és a segítőkész fontossága, miközben a szeretettel teljes érték preferenciája számottevően emelkedett 2008-ra. Eközben alig történt változás az előítéletektől mentes, önálló, hatékony, alkotószellemű, fegyelmezett és felelősségteljes értékpreferencia sorrendjében (Füstös & Szalma, 2009).

Megfigyelhető, hogy a XX. század utolsó negyedében, a változó politikai táptalaj mellett milyen módon változtak az értékek. 1978-ban még erőteljesen jelen voltak a hivatalos szocialista értékrendszer elemei, amelyet a Rokeach-értékskálán a béke, a haza biztonsága képvisel. A rendszerváltást – vagy, ahogy néha informális körökben emlegetni szokták, a módszerváltást – követően háttérbe szorultak a klasszikus szocialista értékek, és ezzel párhuzamosan felerősödtek az individualitáshoz, a piacgazdasághoz és anyagi értékekhez köthető értékek. Fokozatosan új értékek emelkedtek fel. A folyamat – még korántsem végén, de – 2008-as vizsgálati pontján kimutatható, hogy az emberek a belső értékek felé kezdtek fordulni, amelyek központi értékeként az igaz szerelem és a boldogság jelenik meg. Ezenfelül a célértékek közül permanensen erősnek bizonyul a család, amely mindig is előkelő helyen állt a magyar társadalmi értékek közt. A kohorsz-elemzés szerint az emberek értékrendszere az életkorral változik (Pavluska, 2015. 12.).

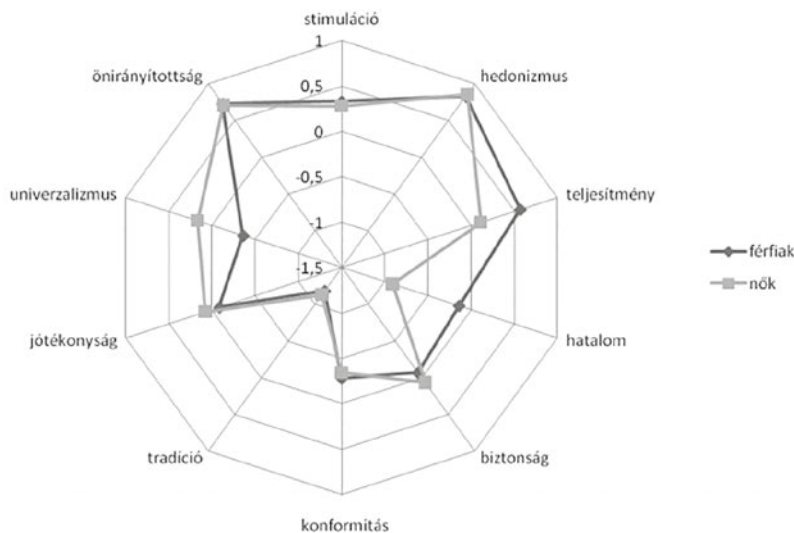
Értékpreferenciák a fiatalok körében

A magyar lakosság értékfelmérései után lássuk a jelen kutatás célcsoportját alkotó, potenciális Rick és Morty fogyasztó fiatalok értékrendszerét feltáró eredményeket. A következőkben két kutatás eredményeit mutatjuk be, melyek a magyar fiatalok értékeivel foglalkoznak. Mindkét kutatásban az értékkérdések nemzetközi standard alapján kerültek vizsgálatra. 2010-ben, tehát a sorozat indulásával szinte egy időben a Budapesti Gazdasági Egyetem Külkereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Karának BA képzésein részt vevő hallgatók körében végeztek egy 212 fős, nem reprezentatív mintán kutatást, melyben a diákok értékrendjét mérték fel. A kutatásban részt vevő hallgatók 70%-a 19-20 éves korosztályhoz tartozott (átlagéletkor 20,21 év) (Lányi, 2012).

A mintában szereplő hallgatók a Schwartz PVQ IV (Portrait Values Questionnaire) érték kérdőívet töltötték ki. Az értékek közül a tradíció bizonyult a legkevésbé fontosnak, míg az önirányítottság és hedonizmus a legfontosabbnak. Az átlagnál fontosabb még a stimuláció individualista értéke, valamint a férfi hallgatóknál a teljesítmény is. Az átlagosnál kisebb jelentőséggel bír a megkérdezett hallgatók körében a tradíció és a konformitás, a férfiaknál az univerzalizmus is, a nőknél pedig a hatalom is. Jelentős nemi eltérés tapasztalható a teljesítmény és a hatalom esetében a férfiak javára, míg az univerzalizmusnál a nők javára (ld. 5. ábra). (Lányi, 2012)

A legfontosabb értékek a hallgatók számára az individualista-független értékek közül kerültek ki, míg a legkevésbé fontosak a kollektivistá-önkorlátozó értékek közül. Ez az életkorból is fakadó nyitottságot és az impulzusok kisebb mértékű korlátozását tükrözi. A változásra való nyitottság dimenzióba tartozó önirányítottság, hedonizmus, stimuláció a legfontosabbnak tartott értékek. A megőrzés dimenziójába tartozó, klasszikusan konzervatívnak számító konformitás és tradíció pedig a legkevésbé fontos értékek számukra. Tehát itt a változás dominanciáját találhatjuk a megszokotthoz való ragaszkodással szemben. A függetlenség hangsúlyozását az önkorlátozással szemben. (Lányi, 2012)

A nemek között általában megfigyelhető különbségek itt is megjelennek. A férfi hallgatók az önmegvalósítás egyes értékeinek (teljesítmény, hatalom), a nők pedig az önkiterjesztés dimenzióba tartozó univerzalizmusnak tulajdonítanak a másik nemnél nagyobb fontosságot. Itt tehát a saját érdekekre való koncentráció áll szemben a közjóra, társadalomra, természetire való odafigyeléssel, ebben a két nemnél máshol helyezkednek el a hangsúlyok. (Lányi, 2012)

4. ábra: Az értékek relatív fontossága a két nemre lebontva egyetemista fiatal felnőtt mintán
(Forrás: Lányi, 2012. 85.)

Írásunkban egy másik, 2013-as vizsgálatot is bemutatunk. A TÁMOP-4.2.3-12/1/KONV-2012-0016 projekt keretében létrejövő adatbázison végzett primer kutatás során 15-24 éves fiatalok számára fontos értékeket mérték fel egy megközelítőleg 2000 fős, reprezentatív mintán. A megkérdezettek 49%-a férfi, míg 51%-uk nő. A megkérdezettek életkorát tekintve 47%-uk a fiatalabb, 15-19 éves korosztályhoz, 53%-uk az idősebb, 20-24 éves korosztályhoz tartozott. A vizsgálat szintén Schwartz (2012) értékrendszerét vette alapul. A megkérdezetteknek egy 6 fokú skálán kellett értékelniük, hogy mennyire tartanak fontosnak 20 kiemelt tulajdonságot.

Az eredmények (6. ábra) mutatják, hogy a 2010-es évek fiataljainak számára kimagaslóan fontosak a materiális értékek, az anyagiak, a siker, az új, változatos dolgok kipróbálása, amelyek mellett megjelenik még a biztonság és becsület iránti igény is. Kevésbé fontos számukra a szabálykövetés, a szerénység, az alázatosság és a sajátunkkal esetlegesen ellentétes vélemények meghallgatása.

Továbbá a fiatalok számára is főleg a hagyományos értelemben vett férfias, maszkulin értékek voltak fontosak, illetve az individualista értékek dominanciája kirajzolódik ebben a felmérésben is. (Pál, 2016)

5. ábra: Az értékek fontossága a 15-24 éves fiatalok körében
a TÁMOP-4.2.3-12/1/KONV-2012-0016 vizsgálat szerint (Forrás: Pál, 2016. 456.)

Az értékutatók kapcsán szeretnénk néhány gondolatot a változó gyermek-, és ifjúsági kultúra kapcsán kiemelni, hiszen a Rick és Morty elsősorban a mai fiatal generáció körében népszerű tv műsor (Adalian, 2017). A millenniumi generáció – amely megnevezés az 1980-as évektől a 2000-es évek elejéig születettekre érvényes (Koltun, 2018) – egészen más körülmények közt nőttek fel, mint az őket megelőző nemzedékek. Olyan kor a miénk, melyben minden korábbinál gyorsabb az információáramlás. Az internet és vele együtt a közösségi médiumok egy hatalmas szeletét teszik ki mindennapi életünknek, az amerikai Pew Research Center 2013-as kutatása szerint a közösségi média használat nyolc év alatt megtízszereződött a 18-29 éves korosztály körében (Duggan & Smith, 2013). Párhuzamosan ezzel a folyamattal egy új trend van kibontakozóban, mely szerint a fiatalok egyre inkább az ironikus, abszurd és fekete humort keresik és kedvelik (Koltun, 2018). Ugyanakkor a leszögezendő, hogy humornak ez a formája már jóval korábban, a XX. század közepén megjelent, elég, ha a Monty Python, Dudley Moore vagy éppen a L'art pour l'art társulat munkásságára gondolunk.

Egy másik oka lehet a fekete humor növekvő terjedésének az a fajta kiábrándultság, mellyel a millenniumi generációnak szembesülnie kell a felnőtt életbe való belépésekor. A millenniumi nemzedék úgy nő fel, hogy közben a média elhitei velük, hogy bármit megkaphatnak, de a valóság ezzel a szemmel nézve kiábrándító. Ez a generáció az első hosszú idő után, melynek magasabb diákhitel-adóssággal, szegénységgel, munkanélküliséggel és alacsonyabb bevételekkel kell számolnia, mint az őket megelőző közvetlen két generációnak (Koltun, 2018 102.).

Az általunk végzett kutatás célja, hogy a 2010-es években indult és egyre nagyobb népszerűségnek örvendő Rick és Morty (*Rick and Morty*) című animációs sorozatban megvizsgálja, hogy a fiatalok által is fontosnak tartott értékpreferenciák miképp jelennek meg a szériában, valamint hogy feltárja, hogy ezek az értékek milyen hangsúlyozással jelennek meg a műsorban. A kutatás nem titkolt célja, hogy felderítse azokat a lehetőségeket, hogy a sorozatot milyen formában lehet az oktatási-nevelési folyamat során használni.

Módszertan

A kutatás mintáját a 31 epizódból álló Rick és Morty című animációs sorozat adta, melynek minden epizódja az elemzés tárgya. A részenként 21 perces epizódok megközelítőleg 650 perces játékidőt tesznek ki. A kutatás során kvalitatív, holisztikus, a kontextust is figyelembe vevő szemlélettel végeztük az elemzést és alapvetően induktív, megfigyelésen alapuló tartalomelemzést alkalmaztunk a minta vizsgálata során, mely lehetővé teszi a sorozatban megjelenő társas kölcsönhatások vizsgálatát. Az egyes epizódok és jelenetek elemzésekor a Schwartz-féle értékmodellt használtuk feldolgozásunkkor.

Filmelemzésünk során a tartalomra fókuszáltunk, az egyes filmbéli események a motívációját, következményeit és lehetséges következményeit vizsgáltuk. Elemzésünk során igyekeztünk feltérképezni azt, hogy az adott esemény milyen hatással bír a cselekmény és a többi szereplő szempontjából, majd a cselekvők indíttatása és a lehetséges kimeneti eredmények alapján osztályoztuk őket az értékmodell megfelelő dimenziója szerint. Ezáltal egy szemlélődő szerepkörbe helyeztük magunkat, mely lehetővé tette az objektív ítélethozatalt a részünkről. A Schwartz-féle értékmodell különösen jól alkalmazható munkánkban, hiszen motívációs szempontból 10 teljesen különböző alapértéket határoz meg, melynek köszönhetően értékelméleti szempontból jól elkülöníthetőek és megkülönböztethetőek a cselekményminták.

A sorozat és a szereplők általános bemutatása

A *Rick és Morty* (*Rick and Morty*) egy Justin Roiland és Dan Harmon által létrehozott televíziós 2D-s számítógépes animációs sorozat, amely 2013-tól fut az Egyesült Államokban. Műfaját tekintve kalandfilm-sorozat, filmvígjáték-sorozat és sci-fi filmsorozat, fekete humorral fűszerezve. A sci-fi műfaji meghatározása szerint, azt mondhatjuk, hogy sci-fi-nek tekinthető minden olyan mű, amelyben – a kor technikai szintjéhez képest – irreálisnak tekinthető események, motívumok szerepelnek (Veres, 2015).

Főszereplői a különc és addiktív életmódot folytató tudós, Rick Sanchez, és unokája, a kalandokba folyton belecsöppenő Morty Smith. Jelenleg három évad készült el, a negyediket már bejelentették (*Rick and Morty*, IMDb, 2018). A széria főbb szereplői az amerikai Smith-család tagjai: a szülők (Jerry és Beth) és a gyerekeik (Summer és Morty), valamint a velük egy háztartásban élő Rick, Beth apja. Rick egy tudós, aki nincs túl jó véleménnyel a hagyományos társadalmi értékekről és konvenciókról, viszont zseniális módon feltalált egy szerkezetet, amivel különféle alternatív világokba képes utazni. Kalandozásaira általában magával viszi 14 éves unokáját, Mortyt, aki kedves, de félénk fiú. Naivitásával és erős erkölcsi érzékével teljes egészében ellentéte nagyapjának. Néha Summer, Morty 17 éves nővére is csatlakozik a duóhoz, aki egyébként éli a tinédzserek mindennapos életét. Beth, Rick lánya állatorvosként dolgozik egy állatklinikán. Beth sokszor szembesül apja felelőtlen viselkedésének következményeivel, de elfogadó apjával szemben. Jerry, aki nem igazán kedveli Rick-et - valamint a befolyását a családra - ellenszenvét nem is rejtí véka alá. Férjként és emberként sem tökéletes: a házasságában is kudarcot kudarokra halmoz, ahogy a munkájában is szerencsétlen. A házaspárnak sok konfliktusa van az epizódok során, amire több rész is épít (*Rick and Morty*, Wikipedia, 2018).

A szereplőkön diverzitásán keresztül sokféle, egymással akár ellentétes nézőpont, látásmód jelenik meg a sorozatban. Véleményünk szerint a szereplők nagyon különböző karakterisztikája, habitusa adja az egyik legfontosabb pedagógiai értékét a sorozatnak. Ezáltal a néző kényszerítve van arra, hogy más és más szemüvegen keresztül vizsgálja

azt, amit a képernyőn lát. Korhatár-besorolását tekintve Magyarországon az epizódok egységesen ugyanazt a korhatár-besorolást kapták, azaz 16 éven aluliak számára nem ajánlott a megtekintése. (*Rick és Morty*, Port, 2018)

Értékek a Rick és Mortyban

A sorozatban előforduló értékeket az egyetemisták körében jellemző értékpreferencia sorrendben (Lányi, 2012) mutatjuk be. A kutatás célja, hogy átfogó képet adjon a sorozatban megjelenő értékekről így az analízisünk során törekszünk a fiatalokra fókuszáló értékkutatások eredményeit (Lányi, 2012; Pál, 2016) a kvalitatív kutatásunk tapasztalataival összevetni és megjeleníteni. A felsorolt értékeket néhány, a sorozatból kiragadott példával szemléltetjük.

Hedonizmus

A hedonista, élvhajász embereknek az örömök elérése a legfontosabb céljuk, ennek rendelik alá cselekedeteiket. Értékek szempontjából ellentétpárjának az utilitarizmust nevezhetjük, amely haszonelvűséget jelent az emberi társadalmakban (Bujalos, 2007). A hedonizmus azonban nem csak a Schwartz-féle (2012) felosztásban jelenik meg, mint érték, hanem Rokeachnál (1968, 1973) is, akinél az élvezet, mint terminális érték jelenik meg. Az élvhajászat alapvetően individualista érték.

A sorozatban számos módon megjelenik a hedonizmus. A főszereplő, Rick egy súlyosan alkoholista tudós, tehát már ebben a szenvedélybetegségében megjelenik az élvhajászat. Rick addikciókra hajlamos, melyen látszólag nem is akar változtatni. Sokszor részegen dolgozik, vagy vezeti űrhajóját (ld. 1. kép). Sőt mi több, az egész sorozat egy ilyen jelenettel nyit, mikor is Rick szemlátomást ittas állapotban, egy üveggel a kezében felkelti az éjszaka közepén unokáját, Mortyt, hogy elkísérje egyik kalandos partyázásukra.

1. kép: Rick részegen vezeti futurisztikus járművét. 1. évad 1. rész

Ez a motívum, melyben Rick a pillanatnyi örömökre nyitott, és ennek megfelelően is irányítja életét, végigkíséri a sorozat mind a három eddig elkészült évadát. Általában nem foglalkozik azzal, hogy másokat bamba sodorhat. Vágyait azonnal ki akarja elégíteni, nem szeret várni. Leginkább azzal van elfoglalva, hogy az adott pillanatban jól érezze magát, és egyébként is meggyőződése, hogy mindig kézben tartja a dolgok alakulását, ő, mint

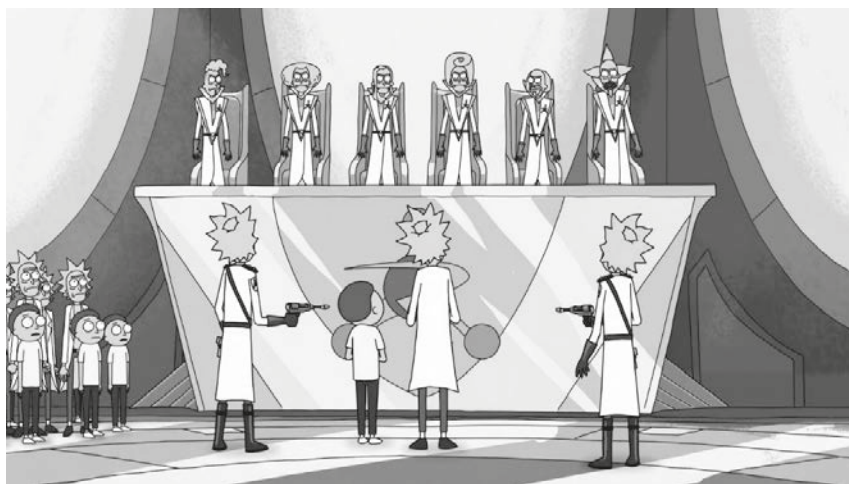
az univerzum legintelligensebb élőlénye mindig megoldja a problémákat. Ez a motívum jól párhuzamba állítható mind Lányi (2012), mind Pál (2016) kutatási eredményeivel, amelyekből kiolvasható, hogy a fiatalok számára kiemelt fontosságú, hogy az egyén jól érezze magát, megleglje örömet abban, amit tesz.

A hedonizmus értéke nagyon elevenen jelen van a sorozatban. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a sorozat az individualista értékek egyre nagyobb mértékű térhódítására is reagál, viccessé téve azt.

Önirányítottság

Az önirányítottság autonómiát, személyes, individuális függetlenséget jelent. Ellentét-párja lehet a társadalom integráns részeként, másokkal közösen jól dolgozó, együttműködő személy (Mayer és mtsai, 2013).

A sorozat egyik sajátossága az, hogy végtelen számú párhuzamos univerzumban játszódik, ennél fogva akár végtelen számú Rick-kel és Morty-val is találkozhatnánk az epizódok során. Ámde a sorozat kifejezetten egy páros, a C-137-es dimenzió Rickjét és Mortyját követi figyelemmel. Ez azért fontos, mert mint kiderül ez, a C-137-es Rick – ahogy a sorozat definiálja – a legrickebb Rick, mivel nem hajlandó részt vállalni a többi Rick-kel való közös munkában. A párhuzamos univerzumok Rick-jei egy közös tanácsot (*Council of Ricks*) alkotnak Morty-jaikkal, ami egy jól működő kolóniát, egy együttműködésen alapuló szövetséget jelent. (ld. 2. kép)

2. kép: Rickek tanácsa 1. évad 10. rész

Tehát a sorozat főhőse, Rick olyannyira törekszik a függetlenségre, az önállóságra, egy-szersmind az önirányítottságra, hogy még saját magával, illetve saját magának a párhuzamos dimenziókban élő „klónjaival” sem hajlandó együttműködésre. Jóllehet látszólag megtagad mindenféle együttműködést, unokájával, Mortyval mégis hajlandó minimális együtt dolgozásra. Ettől a minimális együttműködéstől eltekintve az önirányítottság meghatározó módon van jelen a sorozat egészében, és főleg a főszereplő, Rick oldaláról.

Az általunk összehasonlításként használt ifjúsági értékkutatásokban erősen jelen van annak igénye a fiatalok részéről, hogy önállóságot élvezhessenek abban, amit tesznek. Ámde ha a hedonizmus és az önirányítottság értékét átfordítjuk a pedagógia oldalára, akkor azt láthatjuk, hogy a tanárok számára komoly kihívás az iskolai munka

összeegyeztetése ezekkel a törekvésekkel. Az iskolában alapvetően megjelenik a munkára, szorgalomra és feladatvégzésre nevelés. Ezért is fontos újfajta pedagógiai eszközök beemelése az oktatásba, amelynek akár ez a műsor is lehet az egyik csatornája. Minde mellett az önirányítottság implicit módon megjelenik az önálló gondolkodásra nevelés alapelveiben is, amely elv a Nemzeti Alaptantervben is megmutatkozik (Nat, 2012). Továbbá visszautalhatunk Bábosik (2001) pedagógiai értékelméletére, amelyben szintén fontos szerepet játszik az önirányítottság, azzal a kikötéssel, hogy ez az öntudatosság felelősségtudattal párosuljon, és ezáltal váljon az egyén teljes értékű és felelős tagjává legyen a társadalomnak.

Stimuláció

A stimuláció értéke az optimális aktivációs szint fenntartásának és a változatosságnak az igényével függ össze (Lányi, 2012). Röviden stimulációnak az ösztönzést és a serkentést nevezzük.

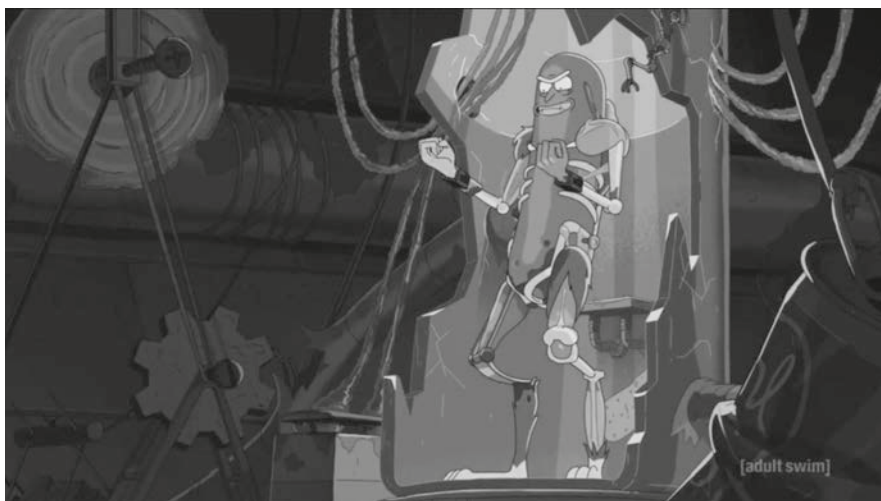
A sorozatban Rick nem éppen az a fajta figura, aki szeret másokat biztatni, vagy elismerni teljesítményüket. Ezt néha mégis megteszi, ám nem mindig pozitív módon. Sokszor csupán manipulál másokat, hogy a saját maga kedve szerint alakuljanak az események. Stimulációnak tekinthetők Morty erőtlen próbálkozásai nagyapja hozzáállásának megváltoztatására is. Mindazonáltal az ösztönzés, a stimuláció nem a leghangsúlyosabb a sorozat egészét tekintve, de azért figyelmesen szemlélve az eseményeket találkozhatunk vele. Többször láthatunk jeleneteket, melyekben Rick próbál családjára hatni. A stimuláció főképp Rick bírálatain keresztül jelenik meg a sorozatban. Van, hogy válasra biztatja lányát és férjét, és előfordul az is, hogy unokáit oktatja ki. Mégis a stimuláció, mint manipuláció van jelen leginkább a sorozatban.

Az oktatásban különösen nagy jelentőséggel bír a stimuláció értéke a pedagógus oldaláról. Azok a tanárok, akik hatékonyak ennek az értéknek a gyakorlati hasznosításában sikeresen tudják munkára sarkallni diákjaikat, hallgatóikat és feltehetően könnyebben találnak olyan módszereket, melyek által involválódnak az oktatási-nevelési munkába a fiatalok. A stimuláció értéke és az előző gondolatmenet kapcsán mindenképpen kiemelendő Füzfa Balázs (2016) munkássága, aki az irodalomoktatás kapcsán emeli ki egy újfajta pedagógiai megközelítés fontosságát, valamint élményszerű és sokszínű oktatás beemelését a pedagógiába.

Teljesítmény

A teljesítmény értéke sokféle aspektusból megragadható, például, ha valami emberfeletti hajt végre az ember, vagy létrehoz valamit, amit előtte még senki. A sorozaton belül Rick ezer szállal köthető ehhez az értékhez, elég, ha a találmányaira gondolunk, vagy arra, hogy a sorozaton belül ő a legintelligensebb élőlény a világon.

A teljesítmény, mint érték manifesztálódásának egyik legkirívóbb és leghumorosabb példája a sorozaton belül, mikor Rick uborkává változtatja magát azért, hogy elkerülhessen egy családterápián való részvételt. A háznép ezt megneszelve elveszi tőle a visszaalakító szérumot, így a következő néhány órát uborkaként tölti. Ez idő alatt csótányok és patkányok szerveit felhasználva sikerül testet és fegyverzetet építenie magának (ld. 3. kép), majd sikeresen megküzd egy szláv maffiaszervezettel, csak hogy eljusson a terápia színhelyére és végül újra emberré alakíthassa magát.

3. kép: *Pickle Rick*. 3. évad 3. rész.

A teljesítmény értéke meghatározó módon jelen van a sorozat egészében úgy, ahogy mindennapjainkban is. Teljesítményünk által bírálunk és ítélnék meg minket. Teljesítményünk a sikeresség egyik legfőbb kulcsa, és társadalmi mobilitást hoz(hat) létre (Róbert, 1990). A teljesítmény értéke nélkül pusztán születési előjogok döntenének emberek sorsairól, akár egy kasztrendszerben. Ezt az értékszemléletet a sorozat is kellőképpen kidomborítja a nézői számára. Ugyanez a nézőpont véleményünk szerint az iskolákban is megjelenik, elég, ha az osztályzásra és az osztályzatok által kialakuló hierarchikus rendszerre gondolunk, amely mintegy meghatározza, mérhetővé teszi a tanuló teljesítményét. A teljesítmény értéke az ifjúság számára is meghatározó, amely kiolvasható az értékkutatói eredményekből is.

Hatalom

A hatalom értéke emberek és erőforrások feletti rendelkezés nagyra becsülttségét jelenti. A teljesítményhez hasonlóan a hatalom is a társas elismertséghez köthető, viszont amíg a teljesítmény valamilyen kompetenciát hangsúlyoz, addig a hatalom a fennálló társadalmi pozíció megőrzésére irányul. (Lányi, 2012) A hatalom értékével kapcsolatban érdekes ellentét figyelhető meg, amíg az egyetemisták értékrendjében a közepesen fontos értékek közt helyezkedik el ez a dimenzió, addig a reprezentatív felmérés (Pál, 2016) azt mutatja, hogy ez a legkevésbé fontos érték a fiatalok számára. A két vizsgálat közti ilyen jelentős mértékű eltérés okát kereshetjük az életkorból fakadó különbségekben, avagy az iskolázottság kérdésében is, hiszen a Lányi-féle (2012) mintában kizárólag egyetemisták szerepeltek, Pál (2016) mintája a jóval fiatalabb 15 éves korosztályt is magába foglalja.

A hatalom azonban nem csak Rick tudásán keresztül jelenik meg. Egy epizódban megismerkedhetünk Harmony-val (eredeti nyelven *Unity*, azaz egység), egy olyan létformával, amely alaktól és formától függetlenül minden élőlényben előfordulhat. Az élőlényeket „megfertőzve”, azok személyisége elvész és egy közös tudatban, a Unityban egyesül. Képes egy időben, több személyben, mégis egy tudattal dolgozni különböző kérdéseken. Találkozásuk után Unity fennhatósága a megszerzett testek felett és lassanként kezd visszatérni némelyikük önálló személyisége. Ahogy kezd visszatérni a személyek önálló tudata, csupa negatív jelenséggel találkozhatunk. Egykori erőszaktevők, drogfüggők

válnak ismét önmagukká. Ám a rész talán legérdekesebb mozzanata, hogy a látszólag egyforma kékeszöld űrlények, akik mindeddig egy egységként, békében és egyenlőségben éltek most mellbimbóik különbsége okán faji háborút robbantnak ki egymás közt (ld. 4. kép), ezzel filozófiai kérdéseket is felvetve. Unity elnyomó hatalomként megfosztotta a bolygó lakóit önálló akaratuktól, ezért cserébe egy virágzó civilizációt hozott létre, a fennhatóság csökkenésével ugyan az egyének kezdik visszanyerni önálló akaratukat, de ezt háborúra és pusztításra használják. Nyilván sarkított, de mikor körülnézünk a Földön, vagy csak belelapozunk középiskolai történelemkönyveikbe, akkor nagyon hasonló jelenségeket tapasztalhatunk. A sorozatnak ez az epizódja kiválóan alkalmas etikai témákat érintő beszélgetések kialakítására az önállóság és fennhatóság kérdésében.

4. kép: A faji megkülönböztetés kifigurázása a sorozaton belül. 2. évad 3. rész

Biztonság

A biztonság a fizikai biztonságunkon túl vonatkozik még a harmóniára, a társadalmi stabilitásra, a kapcsolatok és a személy stabilitására is. A fogalom tehát külső és belső biztonságot is takar (Lányi, 2012). Az általunk feldolgozott szakirodalmak ennek az értéknek az esetében sem mutatnak egyezést. Az egyetemisták körében végzett kutatás szerint a biztonság nem szerepel a legfontosabb értékek közt (Lányi, 2012), ám a reprezentatív mintában nemhogy fontosnak, hanem egyenesen a legfontosabb értékek közt, második-ként jelenik meg (Pál, 2016). A biztonság, vagyis sokkal inkább a biztonság hiánya egy nagyon jelentős elem a sorozat egészét tekintve. Rick egy olyan személy, aki mellett nem érezheti nyugodtnak magát az ember. Sosem tudhatja, mikor tesz valamit a másik kárára, mások biztonságát veszélyeztetve csak azért, hogy a saját maga kényelmét biztosítsa.

Számtalan példával találkozhatunk a történet során, mikor Rick mindenkit rászéd, hogy az akaratának megfelelően viselkedjenek. Hosszútávon egyik epizód sem tartja fenn a biztonság érzetét a szereplők és a nézők számára, de ez hozzátartozik Rick karakteréhez és ezáltal a sorozathoz is.

Jótekonyság

A jótekonyság önzetlen segítségnyújtást jelent. Fogalomkörébe az önkéntes tevékenységek egy része éppúgy beletartozhat, mint a rászoruló csoportoknak, személyeknek és az őket segítő szervezeteknek segítése adományok juttatásával vagy más egyéb formában (Czike & Kuti 2006). A jótekonyság mindkét általunk feldolgozott tanulmány szerint a fiatalok értékrendjét tekintve az értékrangsor középső hányadában foglal helyet (Lányi, 2012; Pál, 2016).

Az eddig leírtak alapján talán úgy gondolhatnánk, hogy a jótekonyság értéke alig jelenik meg a sorozatban. A főszereplőt valóban nem jóindulata miatt fogják megkedvelni a nézők. Viszont, amikor tényleg nagy szükség van Rick jóindulatára, akkor igazán önzetlen és önfeláldozó módon tud viselkedni. Több olyan epizód is akad, mikor saját magát feláldozva menti meg unokáját, vagy egész családját. Előfordul, hogy a biztos halál tudatában menti meg Mortyt, de olyan is, hogy családja érdekében intergalaktikus börtönbe vonul. Ez a fajta altruizmus nem jellemző a fő karakterre minden epizódban, csak a legkiélezettebb helyzetekben bukkan fel. A jóindulat és jótekonyság elsősorban nem Rick karakterére, hanem unokájára Mortyra jellemző. Ő általában, mint erkölcsi irányjelző van jelen nagyapja mellett, aki mindig a jóra, egyenlőségre és mások megkímélésére törekszik. Folyamatosan helyes gondolatokat sugalmaz nagyapja irányába, aki hol megfogadja fiatalabb rokona tanácsait, hol nem, de az biztos, hogy nézőként találkozunk ezzel az értékkel a vásznon.

Univerzalizmus

Míg a jótekonyság az emberek jólétének fenntartására vagy fejlesztésére irányuló érték, addig az ezen túlmutató, minden emberrel és az egész társadalommal törődés nem tartozik ebbe a kategóriába. Ez utóbbi már az univerzalizmus kategóriájába sorolható. Az univerzalizmus az összes ember és a természet jólétének, fenntarthatóságának megértésére, elősegítésére és védelmére irányul. (Lányi, 2012) A reprezentatív mintában az univerzalizmus a környezet védelmének formájában jelenik meg és az értékrangsor szerint pontosan középen helyezkedik el (Pál, 2016). Erről az értékről viszont elmondhatjuk, hogy egyre hangsúlyosabban van jelen életünkben és egyre nagyobb figyelmet kap a nemzetközi politikai színtéren is (Raisz, 2011).

Az univerzalizmus szintén egy olyan érték, amely a sorozat egészét tekintve nem a legdominánsabb, azonban igenis megjelenik Ricken keresztül. Ricknek szilárd meggyőződése, hogy mi, emberek csak apró porszemek vagyunk, és sorsunk alakulása nincs különösebb hatással a világ egészének alakulására. Tehát nézeteiben megjelenik az egész világ holisztikus szemlélete, melynek a nagy egészet tekintve alárendelődik az egyén sorsa. Feltétel nélküli hedonizmusában és az ösztönök azonnali kielégítésében megjelenik bizonyos fajta kiábrándultság és félelem, mi szerint mindegy mit csinál, úgysem számít semmit, a végén mindenki elpusztul, mindegy mit tett az életében, és a világ ugyanúgy megy tovább a megszokott medrében.

Konformitás

A konformitás az impulzusok visszafojtását, a társadalmi szabályok betartását jelenti, a lényege egyfajta normatív életmódra való törekvésben is megragadható. A személyközi és a csoportok funkcionálásának igényéből eredeztethető. (Lányi, 2012) A konformitás a reprezentatív mintában a szabálykövetésen keresztül lelhető fel mely érték ebben a tanulmányban is a kevésbé jelentős értékek közt jelenik meg a fiatalok körében (Pál, 2016).

A konformitás értéke a főkarakterre, Rickre általában kevésbé jellemző. Rick többnyire mások érzéseit figyelmen kívül hagyja, mikor döntést hoz egy-egy szituációban. A hagyományos normák általában mit sem számítanak az ő karaktere számára. Kreatív elme, ebből adódóan a szabályokat lebontja magában, és újjá építi azokat saját elgondolása és erkölcsi ítélete alapján. Viszont saját értékrendjének felépítését is megteszi, ez jól látszik a jótékonyság értékének tárgyalása során. Ez az érték főleg Morty karakterén keresztül kerül a nézők látóterébe. Az ő karaktere általában szabálykövető, többnyire követi Ricket, ritkán száll szembe nagyapja akaratával. Figyelembe veszi mások érzéseit és igyekszik úgy alakítani a kalandokat, hogy azzal másoknak minél kevesebb kellemetlenséget okozzanak.

Tradíció

A tradíció értéke a különböző szokások és kulturális fogalmak, normák elfogadását, tiszteltét és betartását jelenti (Lányi, 2012). A tradíció mindkét felmérés (Lányi, 2012; Pál, 2016) a kevésbé jelentős értékek közt jelenik meg a fiatalok körében.

A hagyományok őrzésének értéke szintén egy olyan elem, amely kisebb gyakorisággal fordul elő a sorozatban. Ettől függetlenül fellelhető az epizódok közt. Találkozhatunk olyan résszel, melyben a Smith család karácsonyát ismerjük meg, vagy olyan is, melyben Morty egyik házi projektjét követhetjük figyelemmel, mely nagy hagyományokkal rendelkezik az Egyesült Államokban. A tradíció értékéhez köthető továbbá az is, hogy egy hagyományos családszerkezetet mutat be a sorozat, melyben jelen van az apuka, az anyuka és két gyerek.

A sorozat egészében a tradíció egy mérsékelt hangsúlyos értéknek jelenik meg, azonban ez logikus. Rick pontosan egy olyan személy, aki újraértelmezi az őt körülvevő világot. A megszokott társadalmi értékeket, szokásokat lecsupaszítja magában és újraalakítja azokat. A hagyományos társadalmi konvenciókon felülinek érzi magát, saját értékei szerint szervezi életét, ezért kézenfekvő, hogy az általános tradíciók kisebb súllyal szerepelnek a sorozatban. Ezenfelül a tradíciók kisebb mértékű jelenléte magyarázható azzal is, hogy egy sci-fi sorozatról van szó, amely szembemegy a valósággal és jelen társadalmunk szokásrendjével is.

Összegzés

A kutatás célkeresztjében álló Rick és Morty sorozatban hangsúlyosan az individualista-független értékek – mint hedonizmus, önirányítottság és teljesítmény – vannak jelen, mellyel a sorozat reagál a fiatal felnőtt nézői célcsoport életkorából fakadható nyitottságra és a kisebb mértékű impulzuskorlátozására. Ezzel párhuzamosan, a célközönség életkori sajátosságain túl, a sorozat reflektál arra a folyamatra, mely során az individualista értékek felértékelődnek és egyre hangsúlyosabban vannak jelen az egyének életében (Csukonyi, 2008). Ezzel egyidejűleg a sorozaton belül megfigyelhető a kollektivistá-önkorlátozó értékek – mint konformitás, univerzalizmus és jótékonyosság – kevésbé meghatározó jelenléte is, melyet szintén az előbbieken leírt folyamat hatásának tekinthetünk.

A Schwartz-féle (2012) tíz alapérték közül a többi négy – stimuláció, hatalom, biztonság és tradíció – változó arányban vannak jelen a sorozat egészét tekintve. A sorozat készítői a maguk módján válaszolnak mindazokra a változásokra, melyek a társadalmunkban megfigyelhetők. Lappints (1998) neveléstudományi értékrendszeréből a sorozatban markánsan jelen vannak az én harmóniájára és autonómiájára vonatkozó értékek, valamint a társadalmi eredményességre vonatkozó értékek. Kisebb hangsúlyt kaptak a biológiai lét értékei és a társas kapcsolatokra vonatkozó értékek.

A sorozatban megfigyelhető az individualista értékek hegemoniája a kollektivista értékek rovására. Ezt jól példázza az is, hogy az egyetemisták által kevésbé fontosnak tartott értékek felé haladva egyre nehezkesebbé vált a példák felkutatása is a sorozatban. Mindazonáltal a sorozatban globálisan jelen vannak olyan társas és személyközi értékek – például jótékonyosság és az ebből fakadó cselekedetek – melyek teljes mértékben a másik személy altruizmusán és jóindulatára támaszkodnak. Ami nehezebbé teszi ezeknek az értékeknek az észlelését, az az, hogy gyakran implicit módon szerepelnek a sorozatban, nincsenek mindig nyíltan a felszínen, sőt sokszor sokkal szembeötlőbb a szereplők nem szokványos, adott esetben gusztustalan magatartása, mint cselekedeteik pozitív mivolta.

A sorozat elsősorban a fiatal felnőttek számára készült, akik hasonló értékeket vallhatnak, mint a sorozat főbb karakterei, noha elég tapasztaltak lehetnek ahhoz, hogy a sorozat által közvetített értékeket kihámozzák a sokszor öncélúnak tűnő csúfságok szövevényéből.

A készítők talán a durva poénokkal szolgálják ki a fiatal nézőiket. Ez az elsődleges vonzerő, mely a sorozat és ezáltal a képernyő előtt tartja a publikumot. Ezek a tartalmak segítenek a megfogni a fiatal közönséget és ott tartani a tv, internet előtt. Azonban az extrém poénok elősegíthetik a mélyebb tartalmak átültetését a nézőkbe. A sorozat könnyed kikapcsolódást nyújt, mialatt erkölcsi tartalmak is megjelennek benne. Ez az olykor trágár forma, melybe az alkotók ültették sorozatukat elősegíti a szélesebb értelemben vett tömegek elérését is. Ezáltal olyanok is megnézik a sorozatot, akik esetleg ugyanerről a témáról szóló tudományos értekezést nem lapoznának fel, és így - ha nem is feltétlenül szándékosan -, de hozzájutnak ezekhez az üzenetekhez is. Sőt ez a forma – melyben nem mindig világos, hogy mi is a szereplők motivációja - még inkább alkalmassá teszi etikai viták kibontakoztatására a sorozatot. Érdekes látni, hogy kinek mi ragadja meg a figyelmét, és egy-egy jelenet akár iskolai tanórán is elemezhető volna.

A sorozat egyik nagy ereje abban rejlik, hogy mindenki megtalálhatja benne azt, ami miatt megszeretheti. Ez teszi lehetővé azt, hogy médiatudatosság fejlesztése címen megfigyelési szempontok mellett akár középiskolában is tárgyalni lehessen a sorozatot és a benne felbukkanó értékeket. Kritikusan lép fel megannyi a hétköznapiakban is megfigyelhető jelenséggel szemben, legyen szó etnikai kirekesztésről, értékrendek különbségéről, vagy családi viszályokról. Ha megvizsgáljuk a szereplők motivációját, az objektíven megjelenő értékeket, ha lecsupaszítjuk a jeleneteket, megfosztjuk őket előítéleteinktől és komikus mivoltuktól, akkor igazán elmés kritikákat találhatunk az egyes epizódokban. Másfelől tudatosan kiemelhetjük azokat a magatartásformákat is, melyeket kevésbé gondolunk követendőnek, hiszen a leírtakból látható, hogy ezekben is bővelkedik a sorozat.

Más szempontból is kiváló tanulási lehetőséget kínál a Rick és Morty tanórai feldolgozása. Hiszen semmit sem kapunk meg első kézből. Gondolkodásra, bírálatra és kritikára kényszeríti a nézőit, valamint sajátos stílusából adódóan közel áll a mai fiatalok értékrendjéhez és gondolkodásához. Ezeket a jeleket és jelrendszereket lebontva és feldolgozva talán saját magunk és mások megértése is könnyedebbé válhat a sorozat és annak feldolgozása által. Ugyanakkor pontosan az explicit tartalmak miatt tartjuk fontosnak, hogy a fiatalok a megfelelő életkorban, adekvát megfigyelési szempontok mellett találkozzanak az ilyen és ehhez hasonló műsorokkal. Ebből a szempontból nem elhanyagolható a korhatár besorolások léte sem, hiszen pont azt a célt szolgálják, hogy idejekorán senki ne találkozzon kifogásolható tartalmakkal. Kiemelendő az is, hogy az életkor előrehaladtával nem mindenki lesz érzékenyebb az iróniára.

Természetesen nem minden tanár kolléga vérmérsékletéhez illeszkedik a bemutatott sorozat. Viszont ha nyitott szemmel járunk, akkor biztos, hogy hasonló oktatási-nevelési lehetőségek tucatjaira lelhetünk a különböző médiumokban. Ezeket kihasználva a hagyományos tanulási környezetből a tanulóinkat kizökkenve meggyőződésünk, hogy meg lehet ragadni figyelmüket. Fontosnak tartjuk azt, hogy a beszűkülő tankönyvpiac

kínálatán túl, azt kiegészítve másfajta és újfajta impulzusokkal találkozhatnak a fiatalok (Füzfa, 2016). Nélkülözhetetlennek gondoljuk, hogy olyan ingerek is érhék a tanulókat, amelyek a jelen korra és annak értékeire reagálva jönnek létre. Ezek a tartalmak naprakésszé és élményszerűvé tehetik az oktatásunkat és gazdagíthatják a diákjaink tanulásról szóló élményeit. Az ilyen jellegű tartalmak beemelése az oktatásba talán elősegíti azt a régóta várt paradigmaváltást a magyar pedagógiában, ami mindenképpen szükséges és sürgető. Ennek jeleit felfedezhetjük fel a gyengülő PISA eredményekben, melyek elmaradnak az OECD országok átlagától (Szabó, 2013; PISA 2015; Füzfa, 2016).

Ezenfelül a médiatudatossághoz és az arra való neveléshez elengedhetetlen, hogy a felnövekvő generációk ne maradjanak segítség nélkül a média világában. Az interneten keresztül gyakorlatilag bármilyen tartalom elérhető a legfiatalabbak számára is. Ha nincs egy személy, közeg, aki, vagy ami kontrollt gyakoroljon, irányt mutasson, vagy legalább minimálisan segítsen a különböző hatások feldolgozásában, akkor bárki – idős vagy fiatal – könnyen elveszhet. Nem mindenkinek vészületeset sajátja, hogy képes kritikát gyakorolni, vagy a történetek mélyére látni és motivációk után kutatni. Ezt a szemléletet kell átültetni a fiatalokba, erre a problémára mielőbb reagálni kell, és ebben lehet segítség akár ennek a sorozatnak az alaposabb megismerése és feldolgozása is.

Dudik Benedek

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar,
neveléstudományi bölcsészeti mesterképzés

Keszei Barbara

Budapesti Gazdasági Egyetem, KVIK, Pedagógia Intézet

Irodalom

- Adalian, Josef (2017). Rick and Morty Is Now the No. 1 TV Comedy Among Millennials. *Vulture*, October 4 2017. <https://www.vulture.com/2017/10/rick-and-morty-is-now-the-no-1-tv-comedy-among-millennials.html> Utolsó letöltés: 2019. 03. 18.
- Andorka Rudolf (2006). *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Bábosik Zoltán (2001). Értékközvetítés napjainkban. *Új Pedagógiai Szemle*, 51(12), 3-10.
- Báthory Zoltán (1992). *Tanulók, iskolák, különbségek. Egy differenciális tanításelmélet vázlata*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Bujalos István (2007). Az angol utilitarizmus a 19. században. *Magyar Tudomány*, 167(5), 636-641.
- Brezinka, W. (1971). *Von der Pädagogik zur Erziehungswissenschaft. Eine Einführung in die Metatheorie der Erziehung*. Weinheim/Berlin/Basel: Verlag Julius Beltz.
- Culcer, D. (1969). Az ember-lét problémái és a tudományos-fantasztikus irodalom. *Korunk*, 28(1), 23-28.
- Czike Klára & Kuti Éva (2006). *Önkéntesség, Jótékonyság. Társadalmi integráció*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány.
- Csikonyi Csilla (2008). *A társas orientáció (individualizmus és kollektívizmus) és a „Cultural trade-off” hipotézis tudatos alkalmazhatóságának vizsgálatai lépései: Magunkért legyünk vagy másokért; vagy mások legyenek értünk?* PhD értekezés, Debreceni Egyetem BTK, Debrecen. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/85785/ertekezes.pdf?sequence=5&isAllowed=y> Utolsó letöltés: 2019. 03. 11.
- Duggan, M. & Smith, A. (2013). *Social Media Update 2013*. Pew Research Center, <http://www.pew-internet.org/2013/12/30/social-media-update-2013/> Utolsó letöltés: 2019. 03. 18.
- Giddens, A. (2003). *Szociológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Füstös László & Szalma Ivett (2009). *Értékváltozás Magyarországon 1978–2008*. Budapest: MTA Szociológiai Kutatóintézete Társadalomtudományi Elemzések Műhelye (TEAM).
- Füzfa Balázs (2016). *Élményközpontú irodalomtanítás a harmadik évezredben*. Szombathely: Savaria University Press.
- Hankiss Elemér, Manchin Róbert, Füstös László & Szakolczai Árpád (1982). *Folytonosság és szakadás. A magyar társadalom értékrendjének leírása egy országos értéksszociológiai vizsgálat alapján*. Buda-

- pest: MTA Szociológiai Kutatóintézet Értékszociológiai- és Társadalomtudományi Elemzések Műhelye.
- Hankiss Elemér, Manchin Róbert & Füstös László (1983). *Az életcélok szerepe az emberek életében: az 1978-1980-as magyar életminőségvizsgálatok adatai alapján*. Budapest: MTA Szociológiai Kutató Intézet Értékszociológiai és Alkalmazott Társadalomtudományi Elemzések Műhelye.
- Hartmann, N. (1977). *Eszttétika*. Budapest: Magyar Helikon.
- Lappints Árpád (1998). Az értékekre alapozott nevelési modell megalkotásának szükségessége és esélyei. *Új Pedagógiai Szemle*, 48(6). 17-27.
- Lányi Katalin (2012). Értékvizsgálat a BGF KVIK nappali tagozatos alsóbb éves hallgatói között. *Agora*, 5(8), 80-89.
- Luksander Alexandra, Mike Károly & Csité András (2012). *Maguk urai – a magyar vállalkozó lelki-alkata. A magyarországi kisvállalkozók értékvilágának néhány jellemzője. TM 67. sz. műhelytanulmány*. Budapest: BCE Vállalatgazdaságtani Intézet Versenyképesség Kutató Központ. http://ess.tk.mta.hu/wp-content/uploads/2013/04/TM67_Luksander_Mike_Csite.pdf Utolsó letöltés: 2018. 03. 02.
- Koltun, Kim (2018). Rick, Morty, and Absurdism: The Millennial Allure of Dark Humor. *The Forum: Journal of History*, 10(1), Article 12.
- Mayer Krisztina, Lukács Andrea & Barkai László (2013). Temperamentum- és karaktertípusok összefüggése kockázatkitereső magatartásformákkal. *Egészségtudományi Közlemények*, 3(2), 63–76.
- N. Kollár Katalin & Szabó Éva (2004). *Pszichológia pedagógusoknak*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Nemzeti Alaptanterv (2012). https://ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf Utolsó letöltés: 2018. 03. 08.]
- Pavluska Valéria (2015). *Az egészség, mint érték a magyar társadalomban*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Pál Eszter (2016). *Értékkutatások – a fiatalok számára fontos értékek*. EMOK – XXII. Országos konferencia – Hitelesség és értékorientáció a marketingben. Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Debrecen. 446-459.
- PISA (2015). *Hungary*. <http://www.compareyourcountry.org/pisa/country/hun?lg=en> Utolsó letöltés: 2019. 03. 15.
- Raisz Anikó (2011). A környezetvédelem helye a nemzetközi jog rendszerében – avagy nemzetközi környezetjog bírói szemmel. *Miskolci Jogi Szemle*, 6(1), 90-108.
- Rick and Morty IMDb (2018). *IMDb szócikk*. <http://www.imdb.com/title/tt2861424/> Utolsó letöltés: 2018. 03. 04.
- Rick és Morty port (2018). *Port.hu szócikk*. <https://port.hu/adatlap/film/tv/rick-es-morty-rick-and-morty/movie-191045#video-980793> Utolsó letöltés: 2018. 03. 04.
- Rick and Morty Wikipedia (2018). *Wikipedia szócikk*. https://en.wikipedia.org/wiki/Rick_and_Morty Utolsó letöltés: 2018. 03. 04.
- Rokeach, M. (1968). *Beliefs, attitudes, and values: A theory of organization and change*. San Francisco: Jossey-Bass
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.
- Róbert Péter (1990). Társadalmi mobilitás. In Andorka Rudolf, Kolosi Tamás & Vukovich György (szerk.). *Társadalmi riport 1990*. Budapest: TARKI, 356-372.
- Ságvári Bence (2009). *Kultúra és gazdaság. Az értékek szerepe a gazdasági fejlődésben. Elmélet és empiria*. PhD értekezés, Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. http://doktori.tatk.elte.hu/2011_Sagvari.pdf Utolsó letöltés: 2018. 02. 08.
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116> Utolsó letöltés: 2018. 02. 08.
- Szabó Fruzsina (2013). *PISA-felmérés: rosszabbul teljesítenek a magyar diákok, mint 2009-ben*. http://eduline.hu/kozoktatasi/PISA_felmeres_2012_R6M9JG Utolsó letöltés: 2019. 03. 15.
- The real animated adventures of Doc and Mharty IMDb (2018). *IMDb szócikk*. <http://www.imdb.com/title/tt2930486/> Utolsó letöltés: 2018. 04. 07.
- Veres Miklós (2015). A nagy háború gondolata a dualizmus kori utópisztikus és sci-fi irodalomban. In Majoros István (szerk.). *Sorsok, frontok, eszmék. Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára*. Budapest: ELTE BTK, 475-486.
- Zrinszky László (2000). A pedagógia (és a pedagógusok) normaproblémája. *Magyar Pedagógia*, 100(3), 303-313.

Absztrakt

Az értékkeresés, értékközvetítés különböző korokon átívelő pedagógiai toposznak tekinthető kérdés, melynek aktualitását az egyre szélesebb körben elterjedő, és az egyre nagyobb népszerűségnek örvendő animációs sorozatok vizsgálata adja. A kutatás elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen értékek jelennek meg a Rick és Morty című sorozatban. A vizsgálat azonban lehetőséget nyújt annak feltárására is, hogy az elsősorban fiatal felnőttek számára készült animációs sorozatok mennyire használhatóak jelen oktatási rendszerünkben. Egy olyan rendszerben, ahol az oktatás minden szegmensében növekvő kihívást jelent a diákok elérése, megszólítása a pedagógus számára. Az értékek kvalitatív, feltáró jellegű vizsgálatában a Schwartz-féle (2012) értékrendszer szolgáltatta az elemzés kiindulópontját, valamint kiegészítő jelleggel megjelenik Rokeach (1968) értékrendszere is. A tartalomelemzés alapján kialakított következtetések szerint a sorozatban a hedonizmus, az önirányítottság és a stimuláció értékei jelennek meg dominánsan, melyek összhangban állnak a fiatal felnőttek értékpreferenciáival (Lányi, 2012; Pál, 2016). A sorozat árnyaltan jelenít meg eltérő értékrendszereket, melyek a különböző karakterek habitusán keresztül válnak érzékelhetővé a nézők számára. A sorozat elsősorban fiataloknak szóló, de könnyed hangvétele és olykor obszcén tartalmai ellenére erős társadalomkritikát is megfogalmaz, így alapul szolgálhat osztálytermi keretek közötti feldolgozásra is. Érdekes és értékes vitaalapot szolgálhat mind az etika, mind a média tantárgy bizonyos kérdésköreinek (pl. etnikai kirekesztés, értékrendek különbségei, családi viszályok) feldolgozásához. Ezenfelül kiváló lehetőséget biztosít a diákok számára a kritikus gondolkodás gyakorlására és az explicit tartalmak mögött rejlő értékek feltárására, az erre való odafigyelés felkeltésére.